

MEMORIA “EPOCII DE AUR” ÎN ROMANELE LUI DAN LUNGU: ÎNTRE
„(N)OSTALGIE” ȘI MELANCOLIE
*Memory of the „Golden Age” in Dan Lungu’s Novels: between „(N)ostalgia” and
Melancholia*

Alina IORGA¹

Abstract

The finding that the collective memories specific to the former communist / socialist Eastern bloc bear the imprint of a nostalgic reference to an idealistic past compared with the "transitional" present or the "wild capitalism" is already a commonplace in the cultural studies dedicated to the post-totalitarian contexts. It is also the case of certain memory configurations which characterize the Romanian post-communism, whose amnesiac-nostalgic dimension can be spotted - beyond the echoes of the phenomenon reflected in the media or the radiographs generated by the sociological surveys - in literature and, especially, in the prose having been published in Romania since 2000. Considering this literature an interface of the cultural memory and as a "vehicle" of the collective one, this paper analyses the specificities of this nostalgic revisiting of the "Golden Age" together with its implications in the cultural and identity field, starting with the analysis of Dan Lungu's two famous novels: *Hens' Heaven (Raiul găinilor)* and *I Am an Old Commie! (Sunt o babă comunistă)*.

Keywords: *post-communism, novel, memory, identity.*

Introducere

Eu cred că degeaba ne dăm rotunzi acum, într-o zi comunismul o să se întoarcă. (Dan Lungu, Raiul găinilor)

Eroina-naratoare a romanului *Sunt o babă comunistă!* visase cândva ca fiica ei, inginera Alice, să ajungă să lucreze în fabrica de unde se pensionase ea cu ani în urmă. „Dar, până să se angajeze Alice – reflectează amar naratoarea în incipitul romanului – comunismul a căzut și fabrica unde lucram eu s-a dus de râpă. Ditamai fabrica în câțiva ani a ajuns niște ruine printre care cresc buruienile și se oploșesc câinii vagabonzi. Au fost furate până și ferestrele, au fost smulse până și prizele. Când se întâmplă să mai trec pe lângă ea, întorc capul. Mă frige sufletul, pe cuvânt. Am senzația că acolo, în secție, *scheletele noastre au rămas în poziție de lucru*, gata în orice moment să înceapă treaba. Că e doar o pană de curent. Știu că-i o prostie cât mine de mare, că *vremurile nu se mai întorc*, dar asta simt.”² (Lungu, 2011: 5-6, s. n.) Realitatea românească postcomunistă, în care pensionara își locuiește cu dificultate biografia (cum ar zice un „huligan” celebru), pare, însă, să îi dea dreptate mai curând lui nea Relu, unul dintre „povestașii” din *Raiul găinilor* (ale cărui cuvinte le-am împrumutat pentru *motto*-ul de mai sus): *vremurile se întorc*, istoria – se știe – *se repetă*. O „repetiție” facilitată nu doar de perpetuarea, în câmpul politic, social și cultural, a anumitor practici, strategii, pedagogii³ moștenite din trecutul totalitar, ci și de mecanismele mentalitare, memoriale, identitare pe care primele le (re)activează la nivel colectiv.

¹ Professor, PhD, habil. „Dunarea de Jos” University of Galati

²Toate citatele sunt extrase din Dan Lungu, *Sunt o babă comunistă!*, Iași, Polirom, 2011[2007]. Pentru evitarea acumulării excesive de note, am optat, în cazul textelor corpusului, pentru citarea „în text”.

³ A se vedea, între altele, Claudia-Florentina Dobre, „Les vingt ans du postcommunisme roumain: L’espace public et les mémoires du communisme”, în *Sensus Historiae*, vol. V, nr. 4 / 2011, pp. 25-45.

Între perspectiva Emiliei Apostoae și cea a lui Relu nu există, în fapt, diferențe de esență. Ambele personaje sunt, pe cât de autentice, de „vii”, pe atât de emblematice pentru o aceeași patologie memorial-identitară parțial responsabilă pentru blocajele nesfârșitei tranziții românești de după '89. Cercetătorii memoriilor Europei estice posttotalitare o numesc „ostalgie”⁴ / „estalgie” sau „nostomanie”⁵, termen(i) prin care înțeleg să desemneze poziționarea nostalgică vis-à-vis de trecutul comunist / socialist – simptom al unei maladii mentalitare care indică, vorba lui Henry Rousso, prezența unui „trecut care nu trece”⁶. Care continuă să „bântuie”, să „locuiască” prezentul, ca scheletele din fabrica în ruine, rămase „în poziție de lucru”, din reveriile *melancolice* ale Emiliei Apostoae. Sau precum câinii hrăniți „ca pe găini” de nebuna Hleanda în „raiul” de pe strada Salcânilor. Câinii „sistematizării” (un fel de „tranziție”).

Deși lucrurile nu par foarte întunecate în lumea spectrelor printre care se mișcă „baba comunistă” și „rudele” ei de pe Salcânilor (dar și protagoniștii romanelor *În iad toate becurile sunt arse* și *Cum să uiți o femeie*) – și „nu par” grație ecranului ludic-burlesc instituit prin verbozitatea savuroasă a personajelor lui Dan Lungu – am spune că (n)ostalgiea sus-amintită maschează o patologie cu mult mai gravă. O vom numi – împrumutând termenul lui Freud și perspectiva analitică a lui Paul Ricœur⁷ (situată în descendența celei freudiene, pe care filosoful o instrumentalizează în cadrul unei hermeneutici a „memoriei rănite”) – *melancolie*, încercând, în cele ce urmează, să-i deslușim specificul în „raiul” românesc postcomunist, așa cum apare reflectat în oglinzile jucăușe din romanele prozatorului ieșean.

„(N)Ostalgie” și melancolie (sau despre câini și găini)

*Pe vremea comunismului, un zero valora ceva, acum el e nimic.
Patru zerouri de ași nu fac cât un zero de-al lui Ceaușescu. (Dan
Lungu, Sunt o babă comunistă!)*

În secțiunea dedicată „memoriei obstrucționate” din *La mémoire, l'histoire, l'oubli*, Ricœur propune o interpretare a patologiilor memoriale colective dependente de contextele (post)traumatice, derivată din analiza freudiană dezvoltată în *Doliu și melancolie* (1917) și *Rememorare, repetiție, perlaborare* (1914). Hermeneutul leagă „uzurile și abuzurile memoriei” (și ale uitării) reperabile în astfel de contexte de mecanismul psiho(pato)logic investigat de

⁴V. Martin Blum, „Remaking the East German Past: Ostalgie, Identity, and Material Culture”, în *Journal of Popular Culture*, nr. 34 / 2000, vol. 3, pp. 229–253; Thomas Ahbe, *Ostalgie. Zum Umgang mit der DDR-Vergangenheit in den 1990er Jahren*, Magdeburg, Landeszentrale für politische Bildung Sachsen-Anhalt, 2005; Joakim Eckman & Jonas Linde, „Communist Nostalgia and the Consolidation of Democracy in Central and Eastern Europe”, în *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, vol. 21, nr. 3 / 2005, pp. 354–374; Dominic Boyer, „Ostalgie and the Politics of the Future in Eastern Germany”, în *Public Culture*, vol. 18, nr. 2 / 2006, pp. 381–361; Aline Sierp, „Nostalgia for Times Past On the Uses and Abuses of the Ostalgie Phenomenon in Eastern Germany”, în *Contemporary European Studies*, vol. 2 / 2009, pp. 45–58 ș. a.

⁵Dominic Boyer, *From Algos to Autonomos. Nostalgic Eastern Europe as Postimperial Mania*, în Maria Todorova, Zsuzsa Gille (eds.), *Post-communist Nostalgia*, New York, Berghahn Books (pp. 17–28), p. 19.

⁶Cf. Henry Rousso, *Le Syndrome de Vichy, de 1944 à nos jours*, Paris, Seuil, 1990 [1987]; *Vichy. Un passé qui ne passe pas*, Paris, Fayard, 1994; *La Hantise du passé*, Paris, Textuel, 1998; cf. Paul Ricœur, *La mémoire, l'histoire, l'oubli*, Paris, Seuil, 2000.

⁷*La mémoire, l'histoire, l'oubli, op. cit.*, pp. 86–94.

Freud la pacienții care, incapabili să confrunte trauma asociată „travaliului memorării”, îi substituie, ba chiar îi opun acestuia din urmă așa-numita „compulsie la repetiție”⁸ – un obstacol major, pe de o parte, în desfășurarea „travaliului de doliu” și un factor stimulator, pe de altă parte, pentru întunecatul „travaliu al melancoliei”. Incapacitatea de a rememora cu adevărat evenimentul traumatic uitat se asociază în cazul unor astfel de pacienți – prin repetarea inconștientă a „acțiunii” care vine să înlocuiască amintirea autentică – „diminuării « sentimentului de sine » (*Selbstgefühl*)”, aspect definitoriu al patologiei „melancolice” care împiedică eliberarea prin „doliu”: „(...) à la différence du deuil, où c’est l’univers qui paraît appauvri et vide, dans la mélancolie c’est le moi lui-même qui est proprement désolé: il tombe sous les coups de sa propre dévaluation, de sa propre accusation, de sa propre condamnation, de son propre abaissement.”⁹Melancolia implică, în ultimă instanță, o „sfășiere de sine” („une lacération de soi”, în termenii lui Ricœur¹⁰). Extinsă la nivelul memoriei colective, analiza revelează legătura dintre fenomenele de tipul hiperamneziei („le *trop de mémoire*”) și al hipomneziei („le *trop peu de mémoire*”), ca forme ale „memoriei-repetiție”¹¹ care transformă „travaliul de doliu” în simulacru / spectacol (rezistent, dacă nu cumva imun la „critică”) – un surogat periculos generator de derive identitare. O *melancolie* care aduce a nostalgie, dar nu e.Credem că „ostalgie” este un travesti compensator / consolator pentru „sfășierea de sine” caracteristică „supusului totalitar” care se hrănește încă, în posttotalitarism, cu iluzia „rezistenței” „în forul interior”¹². Este vorba, de fapt, acum ca și atunci, de o rezistență la „proba realității”¹³. Și de o formă patologică a uitării. O amnezie¹⁴ „comandată” în trecut (o „uitare organizată”¹⁵) care, învățată și interiorizată, vine să modeleze prezentul.

⁸„Le patient « ne reproduit pas [le fait oublié] sous forme de souvenir mais sous forme d’action : il le répète sans évidemment savoir qu’il le répète. (*Gesammelte Werke*, t. X, p. 129) Nous ne sommes pas loin du phénomène de hantise évoqué plus haut.” (*Ibidem*, p. 84)

⁹*Ibidem*, pp. 87-88.

¹⁰*Ibidem*, p. 88.

¹¹„Le *trop de mémoire* rappelle particulièrement la *compulsion de répétition*, dont Freud nous dit qu’elle conduit à substituer le passage à l’acte au souvenir véritable par lequel le présent serait réconcilié au passé : que des violences par le monde qui valent comme *acting out* « au lieu » du souvenir ! On peut parler, si l’on veut, de mémoire-répétition pour ces célébrations funèbres. Mais c’est pour ajouter aussitôt que cette mémoire-répétition résiste à la critique et que la mémoire-souvenir est fondamentalement une mémoire critique. Si tel est le cas, alors le *trop peu de mémoire* relève de la même réinterprétation. Ce que les uns cultivent avec délectation morose et ce que les autres fuient avec mauvaise conscience, c’est la même mémoire-répétition. Les uns aiment s’y perdre, les autres ont peur d’y être engloutis. Mais les uns et les autres souffrent du même *déficit de critique*. Ils n’accèdent pas à ce que Freud appelait travail de remémoration.” (*Ibidem*, p. 96)

¹² „(...) Înfașurarea individului într-o plasă „totală” are ca efect scontat docilitatea comportamentelor, supunerea pasivă la ordine. Supușii totalitari cred, la drept vorbind, că pot să rămână stăpânii propriei lor conștiințe și credincioșii lor înșiși în viața intimă. În realitate, acest fel de schizofrenie socială folosită ca paradă se întoarce împotriva lor: chiar dacă regimul totalitar face eforturi pentru îndoctrinarea supușilor săi, el se mulțumește în fapt „doar” cu docilitatea lor publică, deoarece îi este de-ajuns pentru a se menține, de neclintit; în același timp, el își liniștește supușii dându-le iluzia că, „în sufletul lor”, ei rămân puri și demni. (...) Rămas stăpân pe forul său interior, supusul nu mai este prea atent la ce face în afară.” (Tzvetan Todorov, *Confruntarea cu extrema. Victime și torționari în secolul XX*, București, Humanitas, 1996, p. 125)

¹³ Paul Ricœur, *La mémoire, l’histoire, l’oubli*, op. cit., p. 96.

¹⁴V. Alain Besançon, *Le Malheur du siècle. Sur le nazisme, le communisme et l’unicité de la Shoah*, Paris, Fayard, 1998; cf. „Mémoire et oubli du communisme”, în *Commentaire*, vol. 20, nr. 80 / hiver 1997-98, pp. 789-792.

¹⁵ Paul Connerton, *How societies remember*, Cambridge, Cambridge University Press, 1996 [1989], p. 14.

Să încercăm s-o urmărim, mai întâi, în *Raiul găinilor* („fals roman de zvonuri și mistere”), o carte care-și afișează de la bun început – prin indicii paratextualprezenți în titlu, subtitlu și titlurile rezumative – proiectul deconstrucționist-parodic având ca obiect, dincolo de mitologia „Epocii de Aur”, formele de conservare a acesteia la nivelul memoriei colective postcomuniste. Situate într-un „loc unde nu s-a întâmplat nimic” nici măcar în perioada ceaușistă (când „sistematizarea” programată ocolise, „miraculos”, strada Salcânilor), personajele din *Raiul găinilor* și petrec cea mai mare a timpului liber (cu puține excepții) sporovăind, bârfind, neîncetând să *viseze* la ce-a fost și nu mai este. Un narator cu funcție regizorală (bine disimulată) le culege și le citează poveștile, nu fără a-și lua distanța necesară poziționării ironice față de revizitarea nostalgic-mitizantă (chiar dacă aparent ireverențioasă, ca-n bancurile de odinioară) a trecutului „de aur” ilustrată, de pildă, de poveștile lui Mitu¹⁶, de amintirile lui Relu Covalciuc sau de cele, e drept, amestecate, ale clienților „Tractorului șifonat”.

Aici – observă Ticu Zidaru, patronul – „conflictele, în general, porneau de la două lucruri: când nu cădeau de acord asupra amintirilor – căci fiecare rememora o întâmplare în felul lui, ca-n bancul cu mașina găsită: care nu era mașină, ci era bicicletă, și nu fusese găsită, ci pierdută – și când discuția ajungea la Ceaușescu: dacă fusese un om mare, pe care noi nu suntem în stare să-l înțelegem, sau fusese un dictator *cu inimă de câine*; dacă pe vremea lui era mai bine decât după; dacă directorul cutărei întreprinderi, care era văzut ca reprezentantul lui Ceaușescu în teritoriu, fusese un salvator, un tată al muncitorilor sau, dimpotrivă, fusese cel mai mare hoț, un căcănar ce furase mai mult decât toți muncitorii la un loc.”¹⁷ (Lungu, 2012: 122, s. n.) Pentru Relu Covalciuc, „[n]imic nu mai era ca înainte”, când „[t]oată lumea se descurca!” Și-apoi: dacă nu era – nu era pentru toată lumea; acum unii au, iar alții nu. N-aveai mâncare, dar aveai bani de mâncare.” (Ibidem: 110-111) Pentru Mitu, Ceaușescu fusese „[b]ăiat de chioșc (...), păcat că l-au împușcat *ca pe-un câine*. Leana era scârba.” (Ibidem: 32, s. n.) Mai mult decât atât, „Pe-Nedrept-Ciuruitul” apare în așa-zisa rememorare a lui nea Mitu ca un profet al vremurilor întunecate postrevoluționare: „Bă, tot ce mi-a spus Pe-Nedrept-Ciuruitul, tot s-a adevărit; parcă le citea de undeva. După revoluție, am auzit egzact cuvintele lui la Iliescu și la alții, parcă au tras cu urechea la ce-am vorbit.” (Ibidem: 36-37)

„(N)Ostalgie” personajelor lui Dan Lungu are iz de melancolie. Oricât de nimbată și indiferent de travesti-urile ironic-satirice, Istoria pe care aceasta o face să se „întoarcă” indică, mai întâi, un sindrom al „bântuirii” vizibil – dincolo de orice veșmânt retoric – în *repetarea* atitudinii și a comportamentului de „supus totalitar”: hipomnezie vis-à-vis de experiențele traumatice ale dictaturii („rezistență” față de recunoașterea, asumarea și acceptarea răului comunist ca atare), predispoziție pentru aruncarea în derizoriu a problemelor grave, apetitul pentru „legenda” care „înnobilează” bârfa cea de toate zilele – un „tratament fabulatoriu” (acum, ca și atunci) transformat în mod de viață „la suprafață” (altminteri, chiar în absența unei complexități psihologice și intelectuale, personajele

¹⁶V. capitolul II, „În care Mitu povestește cum a fost primit la C. C. de tovarășul Nicolae Ceaușescu, Secretar General al Partidului Comunist Român, Președinte al Republicii Socialiste România, Comandant Suprem al Forțelor Armate și cel mai iubit fiu al poporului”.

¹⁷ Toate citatele sunt extrase din Dan Lungu, *Raiul găinilor*, Iași, Polirom, 2012 [2004].

„trăiesc” blocate într-un univers interior bântuit de umbrele trecutului, altfel spus, confiscat de „trecutul care nu trece”). Verbozitatea însăși, alunecând adesea în gargară bășcălăoasă, pare a fi indiciul „compulsiei la repetiție”: personajele lui Dan Lungu trăncănesc ca să treacă vremea. Ca să nu trăiască (în timp ce se autoiluzionează că o fac). Mai exact, ca să nu (re)trăiască traumele. *Ca să nu-și amintească*. Fiindcă așa-zisele lor amintiri din „Epoca de Aur” nu sunt altceva decât niște ficțiuni compensatorii care *repetă*, în ciuda aparențelor ludic-derizorii, istoria (mitologia) „oficială” (a trecutului, dar și a prezentului: pe scurt, a *trecutului prezent*), substituindu-se istoriilor autentice pe care le-ar genera un veritabil travaliu al rememorării. „Inautenticitatea” derivă din această pseudomemorie „fericită” care, în fapt, nu le aparține. Generatoare a unei pseudoistorii căreia, în realitate, nu-i aparțin. Pe care nu o pot „îngropa” și pe care nu încetează să o „eufemizeze”. Cu prețul vieților proprii.

În mod doar aparent paradoxal (în raport cu realitatea „raiului găinilor”, revelată de *punerea în abis* reprezentată de visul lui Relu), cea care „înviorează” atmosfera este (cum altfel?) *nebuna Hleanda*, „stăpâna” câinilor vagabonzi aciuși pe strada Salcânilor, după ce fuseseră abandonați de locatarii cartierelor demolate. „Umbra”, prin excelență, a răului totalitar pe care pensionarii din Salcânilor se străduiesc să o ignore. Mai exact, se fac că o ignoră ca să nu confrunte trauma pe care fosta învățătoare – fiica unui preot mort („probabil”) în închisoare după ce fusese acuzat de legături cu legionarii și de „agitație anticomunistă” – o încarnează. „Regina” maidanezilor („urmele” vii ale unui trecut nu foarte îndepărtat – cel al *demolărilor* asociate cu nebunia și moartea – care, semnificativ, sfârșesc prin a-și sfâșia protectoarea) este pentru ei... *amintirea*. O profetesă nebună și o „hermeneută” a raportului dintre trecut, prezent și viitor, în a cărei bolboroseală terifiantă se amestecă frânturi din mitologia „Epocii de Aur” (efect al „ideologizării memoriei” și expresie a „memoriei comandate”, în termenii lui Paul Ricœur) cu blesteme, sudălmi și ... citate deformate din textele oraculare: *amintirea-apocalipsă* urlând pe strada Salcânilor însoțită de câinii-vestigii ale unei Istории a distrugerii, a anihilării colective.

Hleanda este imaginea Istoriei obsedante pe care „căldiceii” nostalgici din strada Salcânilor se străduiesc să o îngroape. O caricatură monstruoasă a religiei politice comuniste, *repetată*, în versiune eufemizat-parodică, în visul lui Relu Covalciuc despre „raiul găinilor”. Imaginea „întoarcerii refulatului”, excelent proiectată în portretul, deopotrivă realist și alegoric, de mai jos: „Hleanda ieșise cu *cortegiul* său de câini să vestescă cuvântul Domnului, după cum pretindea cu vocea sa mustind de revoltă. Într-un capot de molton, a cărui culoare rămânea o enigmă, bine strâns cu sârmă în jurul taliei, cu pantaloni groși, vătuiți, de schior și cu o căciulă rusească pe cap, ciuciulețită, cu clapele lăsate, striga cât o țineau plămâni. Într-o mână ținea un tub de material plastic, din cel pe care sunt bobinate firele de ață în fabricile textile, folosindu-l în răstimpuri ca buciom, iar în cealaltă avea o *lanternă cu bateriile pe terminate, judecând după lumina care nu bătea mai departe de vârful picioarelor*. Greu de spus de unde le procurase, însă pe piept îi străluceau zeci de insigne și decorații, de cele mai diverse mărimi și culori, ca globurile într-un brad de Crăciun. Un amestec dintre cele mai ciudate: insigne de pionier, de pionier fruntaș, de mamă eroină, de membru U.T.C., ordinul muncii clasa I, insignă de tânăr participant la Canalul Dunăre – Marea Neagră,

crucea roșie, insignă de sindicalist, de membru F.D.U.S., de participant la Daciada și multe altele, necunoscute celor din strada Salcânilor, chiar dacă unii avuseseră activitate politico-ideologică și agitatorică serioasă pe vremuri. Cu pieptul greu de insigne și medalii, *cum cei de pe stradă nu mai văzuseră decât la televizor*, Hleanda conducea, sigură pe sine și cu vocea tunătoare, *ca un general, armata de patrupede.*” (Ibidem: 67-68, s. n.)

Povestea Hleandăi, cea care „plânge”, în era demolărilor, pentru locatarii din strada Salcânilor (imaginea „în mic” a societății românești (post)comuniste, letargice, ameteite de propriile iluzii, lăncezind îmbătată de propria „gargară” compensatorie, asemeni bețivanilor de la „Tractorul șifonat”, autodistrugându-se prin „docilitate complice”¹⁸) constituie, în *Raiul găinilor*, metaistoriarevelatoare contrapusă simbolic „apocalipsei”¹⁹(fals) vesele pe care visul lui Relu o propune ca oglindă a lumii narate. O revelația *lumii pe dos* mediată de răsturnarea / pervertirea semnificației scenariului original al istoriilor sacre: „*Și boala va coborî printre noi ca o surioară. Veți râde, îi veți împleți codițele și o veți trimite la școală să ia note de nouă și zece. Să fie cuminte și ascultătoare. Și-n urma ei, carnea va cădea de pe oase cum se scutură strugurii, în bucățele cât unghia. Și frica va fi printre noi ca un tată iubitor, vă spun.*” (Ibidem: 70-71, s. n.)

Alegorizând și pastișând – prin Hleanda – (în) stilul biblic, instanța auctorială care culege (vorba unui personaj al lui Țoiu) „polenul întâmplărilor” din strada Salcânilor denudează reversul „raiului” promis, visat și așteptat în mica lume care se autodevorează în continuare, în lunga tranziție, *mimând* prin povestire, viața. Sau, mai bine, zis, prin bârfa ridicată la rangul de legendă. Singura care ar trebui să justifice inerția (oglindită, între altele, de maladia fictivă, mimată, a Verei Socoliuc, a cărei „ultimă ciudățenie” era „de a nu povesti nimic din ceea ce știe”). O eufemizare a răului, ca poantele lui nea Mitu – „Fraierul Tranziției”, neconsolat că i-a(r fi) murit mireasa, „Luminița din Capătul Tunelului” –și ca reveriile nostalgice ale lui Relu, condensate (și „deplasate”) simbolic în visul „premonitoriu” despre „raiul găinilor”, cel în care un tălmăcitor priceput „*ar putea citi (...) viitorul României pe următoarea sută de ani*” (Ibidem: 133, s. n.).

Transformat – în (și prin) vis – în profet (al „tranziției”), pensionarul Relu, „mirele” uriașelorgăini albe născute, precum Afrodita, din spuma mării, le împărtășește „tovarășilor” de la „Tractorul șifonat” Cuvântul „divin”: „« Vezi, tovarășe Covalciuc, vezi? m-a dojenit vocea, *părintește*. Găina sovietică e mai mare decât cea americană. De ce nu ne-ai crezut pe cuvânt? E păcat că a trebuit să-ți arătăm... » Eu, plin de remușcări, m-am rușinat și, cu capul în pământ, am tăcut. « Ale tale sunt toate, tovarășe Covalciuc. Toate sunt miresele tale, tovarășe! Partidul ține la tine, Partidul te iubește, habar n-ai cât cheltuiește Partidul pentru tine! », se înflăcărează treptat vocea.” (Ibidem: 137, s. n.) „Enclava” onirică (o *punere în abis* a istoriei povestite) e dublată – la nivelul construcției metatextuale a romanului –de comentariul datorat aceluiași Relu (un „méta-récit réflexif”²⁰), care întregește imaginea lumii

¹⁸ Jean-Jacques Wunenburger, *L'utopie ou la crise de l'imaginaire*, Paris, Editions Universitaires, 1979, p. 220.

¹⁹ Semnificativ, „revelația” – principala *mise en abyme* a romanului – este plasată în capitolul al VII-lea (cifră apocaliptică!), „În care domnul Relu Covalciuc le împărtășește amicilor de la „Tractorul șifonat” un vis premonitoriu”.

²⁰ Lucien Dällenbach, *Le récit spéculaire. Essai sur la mise en abyme*, Paris, Seuil, 1977, p. 71.

răsturnate construite de Dan Lungu, printr-un joc „fals” inocent, în *Raiul găinilor*: „« (...) Există un rai al găinilor? » (...) Simțeam că mi-ar fi plăcut să fiu în *ipoteza* asta, de găină. (...) Vă dați seama ce minunată-i viața de găină? (...) Puteți să râdeți, dar în dimineața aia, buimac de somn, m-am pomenit rugându-mă: « Doamne-Dumnezeule, dacă există un rai al găinilor, te rog să mă duci și pe mine acolo ».” (Ibidem: 141-142) Reveria post-onirică e anticipată – și „justificată” – într-un comentariu (tot „profetic”) anterior, încărcat de năduful iscat de raiul tranziției: „Eu cred că degeaba ne dăm rotunzi acum, într-o zi comunismul o să se întoarcă. Și atunci să-i văd eu pe ăia de mănâncă rahat prin gazete și pe la televizor pe unde or să scoată cămașa. Parcă văd că o să le trimit pârjoale cu praștia peste zid la Jilava.” (Ibidem: 138)

Amuzante și cutremurătoare în același timp, vis(uri)le lui nea Relu își găsesc ecoul „feminin” – în dimensiunea lor (*n*)ostalgică – în istoria „rememorată” de Emilia Apostoae, „baba comunistă” din romanul publicat în 2007. Pensionara lui Dan Lungu – a cărei perspectivă, dublată de aceea a Micăi care fusese în copilărie, organizează anamneza din *Sunt o babă comunistă!* – pune (*n*)ostalgia pe seama vârstei și nu greșește prea mult: „Când ești în vârstă, o astfel de îndeletnicire [„bombăneala”, n. n.] este plăcută. Te răfuiеști cu nu știu care, dai replici care nu ți-au venit pe moment, zâmbești amintirilor frumoase, reiei filmul evenimentelor ori de câte ori ai chef, ca să înțelegi de ce lucrurile s-au petrecut într-un anumit fel, și nu în altul. Toată viața ta e acolo cu tine, în aceeași cameră. *Planurile tale sunt mai degrabă planuri de trecut decât de viitor*. Rearanjezi mereu aceleași piese, fără să te plictisești o clipă. (...) *Iar dacă trecutul a fost unul frumos, în timp ce prezentul e un dezastru, bombăneala e obligatorie.*” (Lungu, 2011: 48, s. n.)

Emilia Apostoae bombănește compulsiv, generând la foc automat amintiri „fericite” montate într-un soi de „puzzle”²¹ a cărui fragilitate e revelată din când în când de „intruziunile” *realității*, prin vocile unor interlocutoare care-l supun probei „[post]memoriei critice”²²: fiica Alice, emigrată în Canada, fosta colegă de serviciu, patroana Aurelia, și croitoreasa Rozalia – ultima, mesagera unei Istории întunecate (cea a „obsedantului deceniu”), asemeni Hleandăi din *Raiul găinilor*. Fiecare dintre ele îi demontează Emiliei utopia (una calchiată după utopia politică a „Epocii de Aur”, la capătul aceluiași abuz – *interiorizat* – al memoriei: ocultarea / îngroparea răului), împingând-o dinspre nostalgia fabricată compensator către *melancolia* mărturisită spre finalul romanului: „(...) așa mă lovise o melancolie...” (Ibidem: 187).

²¹ Andreea Mironescu, „Literatura ca memorie culturală: romanul românesc în postcomunism”, în *Philologica Jassyensia*, an XI, nr. 2 (22) / 2015, pp. 93-101, URL: <http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A22767/pdf>, p. 98. V. și „Confruntarea cu memoria în ficțiunea contemporană din România”, în *Philologica Jassyensia*, An X, Nr. 1 (19), 2014, supliment, pp. 413-417, URL: <http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A8081/pdf>.

²² Paul Ricœur, *La mémoire, l'histoire, l'oubli*, op. cit., p. 96.

Prima (în ordine diegetică) este tânăra Alice, ferită – prin emigrare – de efectele toxice ale unei post-memorii²³ „trunchiate”²⁴: „Dar ce a făcut așa teribil pentru tine comunismul, măi mamă, de nu vrei să-l lași din brațe? În afară de minciună, teroare, cozi, frică... altceva ce a mai făcut? (...) Uite, mamă, așa cum vorbești tu din experiența vieții tale, așa pot să-ți spun și eu din experiența mea: eu nu am niciun singur motiv să regret comunismul. Dacă n-ar fi venit revoluția, aș fi fost o amărâtă de ingineră într-o fabrică murdară, într-un oraș ca vai de capul lui, aș fi locuit într-o cutie de chibrituri cu vedere spre câmp sau spre cimitir... Aaa, și aș fi avut și butelie. Uite ce am ratat!” (Ibidem: 51-52) Aurelia, devenită, în tranziție, patroana unui magazin de cartier, îi demolează piesă cu piesă ficțiunea despre „fericirea” trecută cu personajele ei cu tot: nea Mitu, asul bancurilor politice și al „legendelor” bășcălioase despre cuplul Ceaușescu, clientul lui Ticu Zidaru din *Raiul găinilor*, „mare figură” printre colegii Emiliei, e fost turnător la Securitate și candidat – în tranziție – la consiliul local din partea P.R.M.-ului; „șefu” – altă „legendă”, în capul pensionarei – a fost „un curvar și-un afacerist”, care „a făcut avere pe spinarea noastră”; „mulți dintre foștii comuniști acu îs mari patroni” etc.). La afirmația, *repetată*, a Emiliei – „Da, tu, Aurelia, dar eram fericiți... (...) Dar ne distram, ne simțeam bine împreună...” – răspunsul fostei colege vine tăios, revelând în termeni simpli semnificația „condamnării la fericire” (vorba lui Vladimir Tismăneanu²⁵): „Știi cum e cu hazul de necaz? Tu n-ai niciun chef, dar vine cineva și te gădilă cu forța. Tu râzi, că n-ai încotro, dar asta nu înseamnă că nu mai poți de fericire...” (Ibidem: 187) Cât despre tăcuta, discreta, eleganta și misterioasa doamnă Rozalia – încarnare a *alterității*²⁶ neliniștitoare (în măsura în care aparține altei lumi decât aceea pe care-și brodează Emilia basmele despre „Epoca de Aur”) – ea aduce, ca și Hleanda, „vestea” trecutului tenebros pe care Emilia, ca o „supusă totalitară” cu acte în regulă, se face că nu-l cunoaște sau de care nu vrea să știe²⁷: „Dragă doamnă, ăsta e comunismul meu: cel care a luat cu forța atelierul tatii, care mi-a retezat din fașă visul de a mă face pictoriță, care m-a lipsit de culori toată viața.” (Ibidem: 166)

„Voința-de-a-nu-ști” a Emiliei, manifestată *vis-à-vis* de toate aceste *probecărora* le opune, *obsedant*, una și aceeași ficțiune condensată în laitmotivul jalonând, ca o incantație, pseudorememorarea – „Doamne, ce bine am dus-o pe timpul comunismului!” – nu o

²³În termenii Mariannei Hirsch, „[p]ostmemory characterizes the experience of those who grow up dominated by narratives that preceded their birth, whose own belated stories are evacuated by the stories of the previous generation shaped by traumatic events that can be neither understood nor recreated.” (*Family Frames. Photography Narrative and Postmemory*, Harvard University Press, 1997, p. 22); cf. Régine Robin: „[la post-mémoire est la] transmission de traumatismes de la guerre ou du génocide par ceux qui n’ont pas connu la guerre ou qui étaient trop jeunes pour comprendre la gravité des événements” (*La mémoire saturée*, Paris, Stock, 2003, p. 322).

²⁴Cf. Jean-François Revel, *Marea paradă: eseul despre supraviețuirea utopiei socialiste*, București, Humanitas, 2002 (v. cap. *Memoria trunchiată*, pp. 111-147).

²⁵V. *Condamnați la fericire – experimentul comunist în România*, URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Y5GOqmfAC1Y>.

²⁶Să reamintim, împreună cu Paul Ricœur, că una dintre cele trei cauze majore ale „fragilizării identității” sub impactul abuzurilor memoriei este „confruntarea cu celălalt, resimțită ca o amenințare” (*La mémoire, l’histoire, l’oubli*, op. cit., p. 99, trad. n.).

²⁷E vorba de acea „complicitate secretă” pe care Ricœur o numește „voința-de-a-nu-ști” („vouloir-ne-pas-savoir”) (*Ibidem*, p. 580); cf. „docilitatea complice” descrisă de Jean-Jacques Wunenburger (op. cit., p. 220).

scutește de dileme identitare: „(...) nostalgia asta nu se lipea deloc cu numele de comunist. (...) Pentru noi, nu membrii de partid erau comuniștii, ci politrucii și habotnicii. Pe ăștia nu-i regretam. Acum comuniștii erau cei care au mințit, au luat cu de-a sila, au băgat la închisoare, au torturat și multe altele. Eu nu mă număram nici printre unii, nici printre alții. Eu ce fel de comunistă eram?” (Ibidem: 54) Și încă: „Făceam ce făceam și mintea mi se întorcea în urmă, răsucind trecutul pe toate fețele. (...) Ca și cum trecutul meu ar fi fost o hartă plină cu becuțe care pâlpâiau simultan, *ca o clasă de elevi silitori*, în care ridicau toți mâna să răspundă la lecție. Un singur curent electric trecea prin toate becuțele, *la o singură întrebare trebuia să răspundă toți elevii*: Emilia Apostoae a fost cu adevărat fericită sau doar i se pare, de fapt este o nebună?” (Ibidem: 91) În fine: „Simțeam cum *trecutul meu începe să se schimbe*. În joc intraseră piese noi, care nu se potriveau deloc, care mă obligau să iau jocul de la capăt. *Alte amintiri îmi veneau în minte. Gesturi și sentimente pe care le uitasem. Aceleași locuri, aceiași oameni, același timp, dar alte întâmplări*. Aurelia n-ar fi trebuit să facă asta. Fuseserăm cu toții ca într-o familie și până mai adineauri fuseserăm fericiți. Acum ... acum începea să se destrame...” (Ibidem: 189, s. n.)

Lăsând deoparte stilistica nițel artificială, care deconspiră, prin schimbarea subtilă de perspectivă, „ideologia” / „pedagogia” *autorului implicit* (un maestru, firește, al anchetei sociologice și nu numai) și, deopotrivă, provocarea lansată prin proiectarea *cititorului implicit*, secvențele introspectiv-(auto)reflexive citate revelează – o dată în plus – tema profundă a cărții: (n)ostalgia ca matrice a unui un surogat de existență, memoria „fericită” ca matrice a unui surogat de Istorie. Un pseudopanaceu – la nivelul memoriei colective „rănite” – înapt să vindece adevărata boală ale cărei simptome sunt sfâșierea de sine și pierderea identității. *Melancolia*. Un doliu ratat.

În loc de concluzii

Cei ce nu-și pot aminti trecutul sunt condamnați să-l repete.
(George Santayana, *The Life of Reason: Reason in Common Sense*)

Printre poveștile-bancuri ale lui nea Mitu-turnătorul (cel din *Sunt o babă comunistă!*) e una despre ce i-a fost dat să audă lui Ceaușescu, transformat în muscoi după ce făcuse cunoștință cu peștișorul de aur, și devenit auditor involuntar al parodiilor utopiei socialiste. Înainte de a se așeza, „supărat și obosit (...) pe un rahat” („deh, obiceiuri de muscă”), „cel mai iubit fiu al poporului” are neplăcerea să asculte bancurile unui grup de liceeni care, „adunați ciotcă în jurul unei bănci”, „fumau și își treceau o sticlă de băutură de la unul la altul”. Între altele, unul despre „cele șapte minuni ale comunismului”. Iată-le: „Unu: în România toată lumea are serviciu. Doi: deși toată lumea are serviciu, nimeni nu muncește. Trei: deși nimeni nu muncește, planul se face peste 100%. Patru: deși planul se face peste 100%, magazinele sunt goale. Cinci: deși magazinele sunt goale, toată lumea are ce mânca. Șase: deși toată lumea are ce mânca, nimeni nu e mulțumit. Șapte: deși nimeni nu e mulțumit, toată lumea aplaudă.” (Ibidem: 84)

„Cum poți să (nu) fii comunist?” (ar putea zice, de pildă, tataia Hrib, parafrazându-l pe Montesquieu, sau invers...) Lăsând gluma deoparte, trecând, adică, dincolo de „coaja” ludic-parodică a istoriilor din romanele lui Dan Lungu, să remarcăm – în imaginile „raiului” comunist fabricate de nostalgicii descinși din „documentele” incluse în *Povestirile vieții...*²⁸ – radiografia unei lumi care se autocondamnă la sinucidere prin asumarea amneziei. Un fel de „moarte psihică”, vorba lui Augustin Buzura. Pus în relație cu realitatea „tranziției”, bancul lui nea Mitu înseamnă mai mult decât denudarea reversului utopiei substituite – la nivelul narațiunilor legitimizează comuniste și al „conștiinței” colective care i se subordonează – atât Istoriei, cât și, mai grav, *istoriilor*. Antiutopia satirică percepută, în comunism, ca supapă deflatorie-exorcistică – o luare în derâdere a răului – se metamorfozează, în postcomunismul (n)ostalgic-melancolic (sau „nostomaniac”) și ... uituc, în narațiune legitimizează a non-existenței. „Cine nu este capabil să-și reinterpreteze trecutul nu este poate capabil nici să-și proiecteze în mod concret interesul pentru emancipare”²⁹, observa Paul Ricœur. „Proiectele” Emiliei Apostoae, în prețuia alegerilor, îi dau într-un tot dreptate: „Cred că o să stau frumușel acasă și o să ... găsesc eu ceva de făcut.” (Ibidem: 190) Cum ar fi să mai moară un pic, „pe îndelete”, ca protagonistul din *În iad toate becurile sunt arse*. Încă o dată. Eventual, „în fața televizorului”. Cum se făcea odată...

Bibliografie selectivă

Corpus

Dan Lungu, *Raiul găinilor*, Iași, Polirom, 2012.

Dan Lungu, *Sunt o babă comunistă!*, Iași, Polirom, 2011.

Studii și articole

Besançon, Alain, „Mémoire et oubli du communisme”, în *Commentaire*, vol. 20, nr. 80 / hiver 1997-98, pp. 789-792.

Besançon, Alain, *Le Malheur du siècle. Sur le nazisme, le communisme et l'unicité de la Shoah*, Paris, Fayard, 1998

Connerton, Paul, *How societies remember*, Cambridge, Cambridge University Press, 1996 [1989].

Dällenbach, Lucien, *Le récit spéculaire. Essai sur la mise en abyme*, Paris, Seuil, 1977.

Dominic Boyer, *From Algos to Autonomos. Nostalgic Eastern Europe as Postimperial Mania*, în Maria Todorova, Zsuzsa Gille (eds.), *Post-communist Nostalgia*, New York, Berghahn Books pp. 17-28.

Hirsch, Marianne, *Family Frames. Photography Narrative and Postmemory*, Harvard University Press, 1997.

Mironescu, Andreea, „Confruntarea cu memoria în ficțiunea contemporană din România”, în *Philologica Jassyensia*, An X, Nr. 1 (19), 2014, supliment, pp. 413–417, URL: <http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A8081/pdf>.

²⁸ Dan Lungu, *Povestirile vieții: teorie și documente*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza” din Iași, 2003.

²⁹ *Eseuri de hermeneutică*, București, Humanitas, 1995, pp. 269-270.

Mironescu, Andreea, „Literatura ca memorie culturală: romanul românesc în postcomunism”, în *Philologica Jassyensia*, an XI, nr. 2 (22) / 2015, pp. 93-101, URL: <http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A22767/pdf>.

Revel, Jean-François, *Marea paradă: eseu despre supraviețuirea utopiei socialiste*, București, Humanitas, 2002.

Ricœur, Paul, *Eseuri de hermeneutică*, București, Humanitas, 1995.

Ricœur, Paul, *La mémoire, l'histoire, l'oubli*, Paris, Seuil, 2000.

Robin, Régine, *La mémoire saturée*, Paris, Stock, 2003.

Todorov, Tzvetan, *Confruntarea cu extrema. Victime și torționari în secolul XX*, București, Humanitas, 1996.

Todorov, Tzvetan, *Les abus de la mémoire* (2e édition), Paris, Arléa, 2004.

Wunenburger, Jean-Jacques, *L'utopie ou la crise de l'imaginaire*, Paris, Editions Universitaires, 1979.